

EKSA HERTIN PROBOWATI

S-1 Jurusan Pendidikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya
eksaprobowati@mhs.unesa.ac.id

Dra. Sri Sulistiani, M.Pd.

Dhosen Jurusan Pendidikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

ABSTRAK

Crita rakyat *Dumadine Kali Banger* lan drama tari *Geger Ing Banger* yaiku karya sastra kang nyritakake mula bukane aran kali Banger Probolinggo. Crita rakyat anggitané swargi Suparto Brata lan drama tari karya Peny Priyono nyritakake kedadeyan ontran-ontran kang dialami dening para kawula praja Majapahit lan Kadipaten Lumajang nganti nuwuhake akeh kurban pati. Prekara iki tuwuh saka tikel polahe Patih Nambi minangka salah siji patih ing Majapahit. Nambi dadi paraga utama kang dianggep nuwuhake prekara, watake culika. Saka kekarone crita Patih Nambi ora mbela praja Majapahit nanging malah nduweni cara liya supaya bisa nuwuhake ontran-ontran lan dianggep ngedegake praja anyar, dheweke bisa uwal saka Majapahit. Dene Sang Nata Prabu Hayam Wuruk sajrone crita rakyat ora kasil ngendalekake babagan ontran-ontran nuwuhake pepati. Paedah panliten iki yaiku minangka sawijine andharan kang medhar nilai-nilai sosial sajrone crita rakyat lan drama tari kang digayutake minangka panliten sastra. Panliten dititengi kanthi dhasar teori Sastra Bandhingan lan teori struktural sarta pendekatan hermeneutik minangka panyengkuyunge. Ancangan sajrone panliten iki yaiku deskriptif komparatif, kanthi sumber dhata awujud kumpulan crita rakyat lan karya tari Geger Ing Banger taun 2015. Dhata ing panliten iki nilai sosial saka cecaturan, lelagon, tumindak lan pakulinan paraga. Asil saka mbandhingake crita rakyat lan drama tari iki ditemokake ekspansi yaiku pangrembakane karya, kadeleng saka anane paraga misaya ing pinggir sungapan kali Banger, anane dhagelan sajrone prajurit Lumajang, lan pacaturan antarane lurah Majapahit marang prajurit Majapahit sadurunge bela pati ing palagan; *konversi* sutradara drama tari ngrembakakake asil pacaturan sajrone drama tari uga nuwuhake dhagelan lan pacaturan sing nggunakake basa Madura.

Kata Kunci : Crita Rakyat, Drama Tari, Sastra Bandhingan

BAB I

PURWAKA

1.1 Landhesane Panliten

Ilmu sastra tansah nggelar lan kasil nuwuhake bab-bab kang onjo, panaliten iki kang dibandhingake arupa crita rakyat lan drama tari. Bassnet ngandharake sastra bandhingan arupa perbandhingan karya sastra klawan karya liyane, lan bandhingan antara karya sastra klawan lingkup *ekspresi* janma liyane, (sajrone Rokhman, dkk.:2003:7)

Anane obah para penari uga nambahi grengsenge anggane medharake prakara kang kapacak, saliyané ana musik panyengkuyung (gamelan slendro). Pangrakite karya sastra awujud drama tari yaiku migunakake basa Jawa dialek khas pendhalungan, lan basa Madura Probolinggo dene sajrone crita rakyat yaiku nggunakake basa krama inggil.

Cetha sing dadi pamedane yaiku, kepriye carane panulis lan *sutradhara* drama tari ngandharake *kreatifitas* mangun saben objek sing digunakake, saha anane afinitas. Afinitas asal tembung saka basa Latin *ad* (tegese caket) lan *finis* (tegese, wates) (Hutomo, 1993:11). Mula saka iku supaya panaliten iki nuwuhake asil, lan gampang dingerteni bakal diandharake kanthi teori struktural, sastra

bandhingan lan disengkuyung pendekatan hermeneutik.

Crita rakyat asesirah *Dumadine Kali Banger* dicekak DKB anggitané Suparto Brata, sabanjure dibandhingake karo drama tari kanthi judhul *Geger ing Banger* dicekak GIB dening seniman Peny Priyono. Crita rakyat iki babagan kapamimpinan lan sosial. Sajrone crita rakyat iki saben paraga nduweni kalungguhan kaya dene Prabu, Patih, lan bala andhahan praja Majapahit uga Lumajang Njlentrehake kawentare praja Majapahit, Sang Nata Prabu Hayam Wuruk diajab njunjung tlatahe supaya bisa luwih kuwat. Sajrone crita anane daya kudu ngrebut kakuwasane liyan, lan ngupaya samubarang cara, supaya tuwuh kurban pati.

Lumantar tintingan sastra bandhingan dikarepake ngasilake anane babagan kang padha lan beda antara crita rakyat DKB lan karya tari GIB.

1.2 Underane Panliten

Adhedhasar landhesan kasebut underane panliten kababar ing ngisor iki, yaiku :

- (1) Kepriye strukture crita rakyat DKB?
- (2) Kepriye strukture drama tari GIB?
- (3) Kepriye bandhingan crita rakyat DKB lan drama tari GIB?

1.3 Tujuan Panliten

Adhedhasar underaning panliten ing ndhuwur tujuan panliten yaiku:

- (1) Ndheskripsekake strukture crita rakyatDKB
- (2) Ndheskripsekake strukture drama tari GIB
- (3) Ndheskripsekake asile bandhingan strukture crita rakyat DKB lan drama tari GIB.

1.4 Paedah Panliten

1.4.1 Paedah Teoritis

Asil panliten iki diajab bisa menehi sumbang sih tumrap pangrembakane sastra Jawa, mligine ing bab kasusastran Jawa kang awujud crita rakyat lan drama tari. Panliten ngenani drama tari lan crita rakyat ing Probolinggo nduweni paedah kaya ing ngisor iki:

- (1) Tumrap pangrembakane panliten iki fokus marang struktur, anane pambada uga bab kang padha mligi sajrone crita rakyat lan drama tari.
- (2) Ngrembakakake wawasan ngenani pigunane sastra bandhingan yaiku ngerteni saperangan karya sastra awujud drama tari lan crita rakyat kang rantamane meh padha. Mangerteni alur saka crita sejaraha, kang kawedharake lumantar drama tari lan crita rakyat.

1.4.2 Paedah Praktis

- (3) Paedah praktis kanggo mahasiswa yaiku diajab asil lan nilai-nilai kang manggon sajrone crita rakyat lan drama tari bisa dadi tolak ukur lan pedhoman ing panliten sabanjure.
- (4) Panliten iki bisa digunakake minangka kawruh lan warta ngenani crita rakyat lan drama tari.

1.5 Watesane Tetembungan

Wewatesan tetembungan sajrone panliten diperlokake banget supaya panliten iki bisa fokus marang objek sing arep diteliti. Andharan saka anane wewatesan tetembungan iki ana telu, karakit supaya ngerteni tetembungan kang wigati sajrone panliten iki. Wewatesane tetembungan kasebut ing antarane :
Sastra

Bandhingan : studi sastra bandhingan yaiku kajian arupa eksplorasi kang owah (*vicissitude*), *alternation* (penggantian), pengembangan (*development*), lan pambada sarana timbal balik antara rong karya utawa luwih. Studi sastra bandhingan minangka studi karya kang sugih tata cara kanggo medar kanthi amba lan cetha, Benedecto Crose (Giffod, 1995:1) sajrone Endraswara, 2003:128

Crita Rakyat: Crita kang kasebar lan ngrembaka satengahing masyarakat. Mujudake crita kang diwarisake kanthi cara

turun-temurun. Crita rakyat minangka ekspresi budaya kasusun nilai sosial sajrone kahanan lan wewengkone. (Lantini, 1996:50)

Drama tari : Drama saka basa Yunani, tembung kriya *dran*, tegese makarya, *to act* utawa *to do*" Morris (sajrone Tarigan, 2011:69) Drama uga sawijining pagelaran sing dilakoni ing panggung. Kanthi tambahan obahe awak, dhiialog, lan tumindak langsung. Anane lakon-lakon saka panulisane nganti pagelaran. Iku mono bisa narik kawigaten para sutresna (Tarigan, 2011: 72).

BAB II

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Ing bab II iki kaandharake panliten sadurunge saemper ngenani topik lan landhesan teori kang digunakake sajrone panliten. Sakabehe perangan iku mau kaandharake kaya ing ngisor iki.

2.1 Panliten kang Saemper Ngenani Sastra Bandhingan

Sadurunge diandharake panliten ngenani sastra iki ana sesambungane klawan panliten sadurunge kang saemper, yaiku saka panliten kang ngandharake bab bandhingan. Bandhingan uga diteliti dening saperangan mahasiswa sastra ing UNESA antarane dening Ernisa Andarsari (2015) kanthi irah-irahan "*Transformasi Trilogi Novel The Lord of The Rings Karangan J.R.R Tolkien ke Dalam Film The Lord of The Rings karya Peter Jackson: Kajian Alih Wahana.*" Panliten iki nganalisis ngenani bandhingane trilogi novel lan film sing nggunakake teknik dheskriptif komparatif. Sabanjure saka anane panliten bisa ngasilake analisis owahan alur, pamaragan, lan latar papan sing cacah akeh.

Panliten pungkasan dening Indi Larasati *Serat Lokajaya* lan *Film Kalijaga* (2015). Panliti nindakake perangan kang ora beda adoh saka panliten sadurunge, yaiku ngolah sawijining *serat Lokajaya* lan *Film Kalijaga*. Kaloro objek panliten iki dipilih dening panliti amarga anane struktur crita film sing saemper karo serate, yaiku ngangkat crita ngenani Sunan Kalijaga, panliti ngandharake struktur crita serat Lokajaya, struktur crita film Lokajaya, lan asiling alih wahana saka serat dalah film.

2.2 Konsep Struktural

Sastra minangka riptan, *kreasi*, dudu arupa imitasi, (Luxemburg, 1989:5) Sajrone seni akeh unsur kamanungsan kalebu ing bab kasebut, mligine rasa pangrasa, saengga angel anggone ngetrapake kanggo metodhe keilmuan. Crita rakyat lan drama tari

minangka bakuning panliten, anane struktur kang kawangun, manut modhel lan gayane pangripta.

Struktural ngandhut telung prekara kang dadi punjer, kapisan sakabehing panemu (*wholness*), tegese perangan utawa unsur sing kawangun bisa ngupaya madhakake sakabehe kaidah intrinsik sing ana. Kaloro, pamawas ngenani transformasi (*transformation*) terus nuwuhake perangan-perangan kang anyar. Katelu, pamawas kang ana lan mandhiri (*self regulation*) yaiku ora merlokake bab liya saka sanjabane karya. Karya sastra kang diwangun adhedhasar basa, nduweni titikan (*form*), isi (*content*) utawa makna (*significance*) kang otonom.

2.2.1 Tema

Tema minangka punjere crita sing dikarepake dening pangripta. Tema lumrahe nuwuhake nilai kang universal. Tema sing ndayani sakabehing unsur crita sinebut tema mayor, tema sing amung njangkepi diarani tema minor. Tema manggon ing papan sinigit lan kudu dingerteni dhewe dening pamacane (Endraswara 2013:44). Pangripta nggunakake pacaturan, pamikiran, rasa pangrasane paraga lan bab sing ana sesambungan liyane supaya bisa teges anggone ngandharake crita (Sumardjo, dkk 1993:57).

2.2.2 Plot/ Alur

Plot minangka unsur fiksi kang wigati, ngandharake anane sesambungan antara kedadeyan sing manjing sajrone crita. Sifat misterius plot ora nduweni pambada, utawa tansah ana sesambungane kanthi anane unsur *suspense*, yaiku rasa kepingin weruhe para pamaca. Kanggo mangerteni jlentrehan wigati anane plot, kanthi mangkene dibutuhake daya kritis, peka tumrap pamikir lan rasa pangrasa, sarta sikap lan tanggapan kang serius. Daya intelektual mbutuhake daya pangling arupa memori, dening Forester sajrone (Nurgiantoro, 2010:171)

2.2.3 Paraga lan Pamaragan

Paraga utama apadene paraga panyengkuyung mesthi ana sajrone crita, ora mligi ing novel sing moncer utawa adiluhung. Ana kalane pamaragan iku nggambarake tokoh utama wae, lan paraga panyengkuyung liyane amung didadekake minangka panjangkep lumakune paraga utama. Paraga sajrone crita uga nduweni daya kanggo nggunakake pamikiranane kaya dene paraga kang nyata ing bebrayan, nduweni kualitas moral lan luwih condhong marang sikap tartamtu kaya dene kang diandharake kanthi cara pacaturan lan tumindake saben dina (Abrams sajrone Nurgiantoro, 2007:165). Saben paraga wis samesthine nduweni pamaragan sing beda, lan nduweni titikan sing mligi (Sumardjo dkk, 1986:64)

2.2.4 Latar

Latar yaiku papan lan wektu kanggo lumakune crita. Latar uga bisa nemtokake jinising crita kang kababar (Endraswara, 2011:49). Sajrone panliten iki latar (*setting*) sajrone crita beda antarane latar ing panggung (*stage*). Panggung minangka wujud *visualisasi* (Indarti, 2006:61). Dheskripsi latar mono wigati banget, supaya bisa aweh rasa marem marang pamaca, pangripta kudu paham banget marang kahanan geografise (Nurgiantoro, 2007:229).

Latar wektu sesambungan karo kapan dumadine kedadeyan sing diandharake jrone karya sastra. Wektu mono disebutake kanthi cara faktual, utawa disambungake unsur sejarah. Prekara wektu miturut pamawas Genette (sajrone Nurgiantoro, 2007:231) bisa nduweni makna *gandha*. Latar sosial, sesambungane klawan kagiyatan sosial sabendinane ing masyarakat, bisa arupa pakulinan, adat istiadat, tradhisi, kapitayan, pandhangan hidup, carane mikir, lan tata krama. Status sosial paraga kudu dadi bab sing wigati uga sajrone crita, lan diitung dadi punjere bab, (Nurgiantoro, 2007:236).

2.3 Crita Rakyat.

Sakabehe paraga sajrone crita rakyat nduweni lan ngalami prekara, sing ana sesambungane karo paraga utama. Saben tembung sing ana sajrone crita rakyat asifat biasa utawa ringkes, saengga gampang anggone medharake crita saka wiwitan nganti pungkasan. Lumrahe saka crita rakyat iki amung saperangan kagiyatan sing nyengkuyung, uga amung siji kadadeyan sing gedhe. Alur saka crita rakyat asifat tunggal lan lurus. Mula anane wewatesan wujud uga nduweni asil sing mranani utawa dadi kaunggulan. Ukuran crita rakyat mono meksa pangripta medhar lan ngripta ngluwihi katrampilane kanggo makarya.

2.4 Drama Tari

Sajrone pentas drama antarane sutradara lan paraga nduweni pamawas lan tafsir tartamtu ngenani teks kang arep dilakonake, dene para pamiarsa nduweni pamawas kanthi versi kang wis ditafsir dening sutradara lan paraga. Pementasan sesambungane antara dekor, kostum, uga tafsir kang diandharake ing ndhuwur panggung ngenani drama kang dipentasake. Pementasan asifat multidimensional. Ruang panggung kongkret nuntut paugeran kang nduweni titikan tartamtu marang paraga. Sabanjure pementasan iki asifat *variable*, tegese beda-beda. Ora ana pementasan kang padha sajrone mobah mosike paraga, swara kang muncul, lan penggunaan ruang ing panggung.

Drama tari sawijining pagelaran tari sing cara ngandharake lan mragakake uga nggunakake alur, tema lan dilakoni kanthi kelompok. *Koreografer*

kudu wasis anggone milih penari kang dadi lakon supaya kasil nyumurupi impresi. Perangan tugas paraga sajrone drama tari, paraga sing diarani: (1) *The foil* : yaiku paraga sing kontras klawan paraga liyane. (2) *The type character* : paraga panyengkuyung, paraga sing bisa nglakoni lakon kanthi premati. Kawasisan paraga sing sarwa mumpuni. (3) *The static character* : paraga statis sing kahanane ora owah, ing wiwitan nganti pungkasan. Pungkasane, (4) *The character who develops in the course of the play*: paraga sing antuk owahan kahanan sasuwene laku ing pagelaran (Tarigan, 2011:76-77).

2.5 Sastra Bandhingan

Sastra bandhingan yaiku studi teks *across cultural*. Minangka upaya *interdisipliner*, yaiku nggatekake sesambungan sastra miturut aspek wektu lan papan panggonan. Saka sisi wektu sastra bandhingan bisa mbandhingake luwih saka siji periode kang beda, dene konteks papan panggonan bakal ngiket sastra badhingan miturut wilayah geografis sastra. Benedecto Crose (Giffod, 1995:1) sajrone Endraswara, 2003:128 ngandharake studi sastra bandhingan yaiku kajian arupa eksplorasi kang owah (*vicissitude*), *alternation* (penggantian), pengembangan (*development*), lan pambeda sarana timbal balik antara rong karya utawa luwih. Studi sastra bandhingan minangka studi karya kang sugih tata cara kanggo medar kanthi amba lan cetha.

2.6 Pendekatan Hermeneutik

Hermeneutik asale saka tembung basa Yunan, *hermeneuein* ateges nafsirake utawa *interpretasi* (Ratna, 2013:45). Interpretasi sing dikarepake ing kene yaiku nliti karya sastra sing awujud drama (lisan) bisa diandharake luwih jembar saka pesan sing dadi makna sajrone karya kasebut.

Pamawase Ricoeur (sajrone Endraswara, 2013:42) hermeneutik ngupaya ngerteni makna sastra kang manggon sajrone struktur. Supaya bisa mahami makna kang ora winates aneng tandha, nanging uga bisa ngerteni sastra minangka teks. Sajrone teks ana konteks kang asifat polisemi, mula panliti kudu bisa mangerteni sajrone teks lan konteks saengga bisa antuk makna wutuh.

2.7 Konsep Nilai Pamimpin Sajrone Praja

Crita rakyat lan drama tari sing dadi objek panliten ngemu nilai-nilai. Sakabehe nilai sing ana nduweni nilai etis lan nduweni kadhar kaluhuran kang dhuwur. Bisa dibuktekake saka pamawase Magnis (sajrone Amir, 1994:94) kudu nduweni saperangan sarat utawa titikan antarane sifat *kritis* lan *obyektif*, tegese kudu bisa tanggungjawab marang bebener. Kaloroyaikuasifat *negatif*, tegese kudu

disaring luwih dhisik lan nuduhake anane pamilihan, nganti bener-bener antuk *nilai* sing mumpuni kaluhurane, lan bisa kalampahan sadawane wektu uripe janma sing durung dingerteni watese. Nilai sing ana lumrahe nduweni sesambungan siji lan sijine, fungsine supaya bisa dadi tuntunan, tatanan, lan landhesan. Manungsa minangka janma kang tinitah mimpin ing alam donya, nduweni ancas kanggo nggayuh kasampurnaning urip.

- 1) Nilai Moral nilai sing nduweni sesambungan karo akal utawa budi pakarti, apik alane solah bawane manungsa. kesadharan moral (*moral awarness*), kawruh nilai moral (*knowing moral value*), pamawas moral (*perspectivetalking*), nalar moral (*reasoning*), dudutan keputusan (*decision making*), lan kawruh dhiri (*self knowledge*)
- 2) Nilai Kawicaksanaan Etika miturut Plato (sajrone Amir, 1994:155) yaiku kawruh sing nggegulang manungsa sajrone urip.
- 3) Nilai Kasadharan lan kayakinan. Manungsa kang wicaksana yaiku manungsa kang bisa nyawang kasunyatan sejati mula bisa ndarbeni sikap kang becik kayata kawruh sing bisa ndayani dhirine luwih becik.

BAB III

METODHE PANLITEN

3.1 Ancangan Panliten Dheskriptif Komparatif

Metodhe sing digunakake kanggo crita rakyat lan drama tari iki yaiku metodhe panliten dheskriptif komparatif. Data sing ana kanggo nliti crita rakyat DKB anggitane Suparto Brata lan drama tari GIB anggitane Peny Priyono. Panliten dheskriptif komparatif yaiku panliten sing asile saka andharan riset asifat dheskriptif, lan wis samesthine nggunakake analisis. Proses lan makna (perspektif-subjektif) luwih diunggulake sajrone panliten. Bogdan lan Taylor (sajrone Moleong (2011:4). Panliten asipat dheskriptif yaiku nyathet kanthi m rinci sakabehing kahanan sing dideleng, dirungu lan diwaca sarana wawanrembug, foto, lan liya-liyane. Panliten dheskriptif komparatif ditindakake ing panliten iki supaya bisa ngasilake dhata sing dikarepake.

3.2 Sumber Dhata lan Dhata Panliten

Perangan iki bakal ngandharake dhata lan sumber dhata panliten kang bakal dilakoni. Perangan iki diandharake kanggo nerangake saka ngendi asile dhata lan dhata apa wae kang digunakake sajrone panliten iki.

3.2.1 Sumber Dhata

Sumber data yaiku mula bukane dhata kang arep diolah sajrone panaliten, subjek panaliten sing

raket, arupa barang, obahing badan manungsa, papan panggonan lan sapanunggalane sajrone drama tari, apa dene crita rakyat. Sumber dhata yaiku perangan sing bisa diolah saka anane objek panliten, sajrone panliten iki nggunakake sumber dhata utama arupa crita rakyat lan drama tari. Crita rakyat sing ngandharake sejarah kutha Probolinggo, kanthi irah-irahan *DKB* anggitane Suparto Brata lan sumber dhata arupa drama tari kanthi irah-irahan *GIB* karya Peny Priono, diprodhuksi ing taun 2015.

3.2.3 Dhata

Data yaiku cathetan kang mligi saka kumpulaning fakta, uga bahan kang arep diandharake saka asil ngadhakake pitakonan, lan upaya sawise nonton kanthi jangkep bab punjere panaliten. Panliten iki nduweni dhata kang dikumpulake yaiku awujud tembung saka anane pacaturan dening saben paraga sajrone crita rakyat lan drama tari. Anane sesambungan ngenani saperangan crita kutha Probolinggo.

3.3 Instrumen Panliten

Instrumen panaliten sajrone panaliten iki yaiku panliti dhewe. Panliti minangka instrument (*participant observer*) Peneliti bisa uga nggunakake piranti kanggo nyengkuyung ngumpulake dhata kang dibutuhake. Panaliti nduweni kaluwihan bisa langsung nyekseni, ngrasakake, lan ngrasakake langsung apa kang ana sajrone objek panaliten kang dadi pakaryane.

3.4 Metodhe lan Teknik

Panaliten crita rakyat *DKB* lan drama tari *GIB* iki nggunakake metodhe kapustakan. Studi kapustakan teknik ngumpulake dhata kanthi studi telaah tumrap literatur, cathetan lan perangan liyane ana sesambungan prekara sing kudu dirampungake.

3.4.1 Tata Cara Ngumpulake Dhata

- 1) Maca kanthi setiti lan dibolan-baleni, crita rakyat "DKB" anggitane Suparto Brata lan nonton drama tari karya Peny Priyono kanthi judhul "GIB". Kekarone ngandharake kapamimpin sajrone Majapahit, kepriye tata lakune para andhahan nduweni pamawas seje marang ndayani andhahane, mimpin praja gedhe, lan
- 2) Ngumpulake dhata sing ana sambungane karo panliten. Tahap ngumpulake dhata ditindakake supaya ana dhata sing wigati sajrone andharan ing panliten iki. Dhata-dhata kasebut minangka dhata sing ana sambungane lan kalungguhan ing kraton, bab adu omong marang raja, lan andharane raja marang andhahane. Sawise iku nyathet bab sing wis diantukake dening panliti. Supaya luwih cetha anggane nganalisis objek.
- 3) Idhidentifikasi prekara sajrone rong karya sastra kang dibahas, anjur diandharake.

3.4.2 Tata Cara Nganalisis Dhata

Teknik analisis dhata nduweni tujuan kanggo ngandharake dhata kanthi tujuan kang luwih gampang, carane *rganisir* dhata, milah dadi perangan sing bisa ditata maneh, *mensintesis* dhata, nggoleki lan nemu unsur pola, nemu unsur sing wigati disinaoni, lan mutusake apa sing arep dicritakake marang liyan (Bogdan & Biklen, sajrone Moleong, 2011:248). Ana langkah-langkah ngumpulake dhata yaiku :

- 1) Nemtokake perkara kang arep dianalisis.
- 2) Maca objek sing bakal ditliti kanthi premati lan tliti maneh anane rong objek kang digunakake. Objek kang digunakake yaiku nonton langsung drama tari *GIB* (2015) sutradara dening Peny Priyono lan maca cerkak *DKB* dening Suparto Brata.
- 3) Ngidhidentifikasi perkara kang kinandhut sajrone cerkak lan drama tari.
- 4) Merang dhata kang arep ditliti. Tahap merang iki panliti merang dhatane salaras karo bab sing ana sajrone objek panliten. Ana sambungane marang kalungguhan, akal licike para prajurit saningsore patih, lan panguwasa ing Lumajang rikala semana, saningsore kraton gedhe Majapahit. Tahap merang dhata sing disusun dening panliti iki nyusun dhata-dhata kang wis ditemtokake lan ana sesambungane karo bab kalungguhan lan tingkah polahe saben andhahan sing ana ing kraton Majapahit.
- 5) Sajian saka asiling milah dhata, arep ngandharake asil analisis wujud ukara, saka dialog digunakake para paragane. Jlentrehan kasebut saka andharan undheraning panliten, diwangsulni panliti saka andharan sing wis dianalisis saka maneka teknik sing wis dijlentrehake ing ndhuwur. Sajian iki bakal ditemoni asil sing beda saka wujud crita, lan anane wujud drama tari saka reiptan Suparto Brata ngandharake anane rebut kalungguhan kanthi cara sing rapi kasimpen saka pocapan sing bisa ndayani cekcok, lan kepriye carane *koreografer* bisa *interpretasi* obahing awak supaya nuwuhake pemahaman marang pamirsa.
- 6) Ngandharake struktur crita rong karya sastra, ngandharake asiling sastra bandhingan lan ngandharake nilai-nilai sing ana sajrone asil sastra bandhingan.
- 7) Ndudut asiling panliten, saka kagiyatan sing paling pungkasan saka panliten iki, yaiku meneh dudutan saka asil analisis. Iki dijlenrehake adhedhasar kajian sastra bandhingan sajrone crita rakyat "DKB" lan drama tari "GIB".

BAB IV ANDHARAN

Analisis bab alur cerita rakyat DKB dimulai dengan telung perangan, yaitu anane perangan *perkenalan*, prekara, lan *penyelesaian*. Andharane kaya ing ngisor iki:

4.1.2.1 Tahap Perkenalan

Sang nata ing Kraton Majapait nalika taun 1300-an yaitu Prabu Hayamwuruk. Punjere kedhaton Majapait saiki ing Kecamatan Trowulan, Kabupaten Mojokerto. Ironi cerita rakyat iki Prabu Hayamwuruk kawentar wicaksana anggane nata prajane, mula ora kaget yen Majapait saya ngrembaka lan kawentar sanuswantara. Kaya pethikan ing ngisor iki:

"...kocap ing lakon sing jumeneng dadi ratu Prabu Hayamwuruk. Raja iki kawentar ambeg wicaksana anggane ngereh praja, nganti rakyat padha makmur, suyut lan ngabhekti." (Brata DKB, 2007:1/2)

4.1.2.2 Tahap Konflik

Ngancik ing tahap konflik, saperangan konflik utawa prekara digambarake minangka campuhe antara paraga *protagonis* lan *antagonis*.

Konflik cerita rakyat DKB diwiwiti nalika salah siji patih sing diduweni praja Majapait, Nambi nduweni sifat sing kejem banget tumrap rakyat. Sifat kejem iki miwiti kuciwa marang klerehane ing praja Majapahit, saengga akeh rakyat sing ora seneng marang patih Nambi.

"kadidene pangreh paraja, Patih Nambi ora patia disenengi klerehane, merga saking kejemeanggane ngereh andhahane. Sipate setak lan cengkiling, adigang-adigung-adiguna. Akeh para kawulane sing grundelan lara ati, lan rerasan padha arep laku kraman mbrontak Negara. Krungu rerasane kawula, Nambi lapur marang Sang Prabu Hayamwuruk, para kawula sing konangan tumindak culika dicekel lan kapatrapan paukuman dibui ing pakunjaran." (DKB, 2007:1/3)

Konflik sabanjure sing dimulai sajrone cerita rakyat iki yaitu ora beda adoh kaya dene sing wis diandharake sadurunge, dening Badra lan Nala minangka bala andhahan. Minangka patih sing wis dipercaya dening prabu Hayamwuruk, Nambi dianggep wani alaku cidra marang Majapait, utamane marang Prabu Hayamwuruk. Prabu Hayamwuruk sidane muntab penggalih, panjenengane ora ngira yen Pathi Nambi bisa nglakoni tumindak nyimpang kaya mangkene.

4.1.2.3 Tahap Klimaks

Sakabehe laporan sing wis diandharake dening para kawulane, lan wis ditampa dening Prabu Hayamwuruk saperangan wektu kepungkur, sanalika ndadekake lenane penggalih Sang Prabu. Ora ana maneh pamikiran sing resik lan percaya marang awake dhewe, prabu Hayamwuruk menggalih banget anane tumindak culika sing ditindakake patih Nambi. Ngenani pamite Patih Nambi sing wis cetha diidini merga alasan kang kuwat. Alasane Patih Nambi yaitu golek lan nggawa usada kanggo kaluargane ing Lumajang kang lagi nandang lara. Kaya dene pethikan kadadeyan ing ngisor iki:

"nanging kocapa bengine, kanthi dhedhemitan Prabu Hayamwuruk nyongklang jaran, kanthi sesidheman tedhak ijen menyang lumajang. Kepengin mbukteake lapurane para kawulane. Ora marem yen ora nyekseni piyambak." (DKB, 2007:6 / 1)

4.1.2.4 Tahap Penyelesaian

Perangan tahap klimaks sadurunge wis diandharake, Prabu Hayamwuruk bali saka kadipaten Lumajang tan bisa sareh jroning rasa pangrasane. Ora ana maneh tetembungan kanggo pangudara, supaya atine bisa ayem lelem, diajab bisa tuwuh cara sing luwih becik kanggo ngadhepi apa sing wis tumata mau. Cara iki dianggep dening prabu Hayamwuruk minangka cara sing paling becik supaya bisa nylametake prajane, Majapait. Ora ana tembung sepakat lan pamawas liyane sing dirembug bareng para pamimping ing pamarintahan sajrone Praja.

Rekadaya kaya mangkene ngrusak paseduluran sing isih kalebu sanegara. Antarane Kadipaten Lumajang lan Majapit, utawa wilayah-wilayah liyane sing ora ngreti prekara apa-apa. Kayadene pethikan kang gathuk sajrone cerita rakyat ing ngisor iki:

"para prajurit budhal gumuruh saka kedhaton Majapait, nglurug mungsuhe menyang Kadipaten Lumajang. Lakune Ngetan ngidul, ngliwati Nguling, Kebonsari, Gendhing lan Pajarakan." (DKB, 2007:6/4)

Prabu Hayamwuruk wus kadhung muntab anggane ngerteni sakabehe ing Kadipaten Lumajang. Nganti apa sing wis dirasakake ora ana nalar sing digunakake maneh, anane amung emosi sajrone dhadhane.

"marga kaderenge pakon lan kurang cethane printah, pasukan Majapit mau nyampar nyandhung apa wae sing dikira mungsuhe. Ing Gendhing lan Pajarakan ana benteng sing jinaga

dening prajurite, sajak kaya anane wong maju perang, terus wae diserbu dening pasukan Majapait. Ancur kaca sawalang-walang sawise ngancurake benteng Pajarakan lan Gendhing, pasukan Majapait bali Ngulon menyang Kebonsari..." (DKB, 2007:6/4)

Kedadeyan sing dialami dening pasukan Majapait ndadekake ontran-ontran marang sakiwa tengene papan cilik sing ora nduweni kaluputan apa-apa.

4.1.3 Paraga lan Pamaragan

Paraga lan pamaragan minangka gegambaran sing lumaku sajrone karya sastra. Dhapuk paraga utama prelu cetha anggone nggambarake tumindake, mula pangripta kudu bisa menehi gegambarane para paraga, kanthi premat lan cetha supaya bisa nuwuhake *impresi*.

1) Paraga Prabu Hayamwuruk

Hayamwuruk minangka paraga utama sajrone crita rakyat DKB. Sajrone crita rakyat iki Prabu Hayamwuruk nduweni saperangan pamaragan yaiku: wicaksana, precaya marang andhahan, ora gampang diapusi, lan grusa grusu.

(1) Wicaksana Mimpin Praja, Wicaksana ing kauripan ateges nggunakake akal bebudine, sing kalebu akal budi yaiku pengalaman lan ilmu pengetahuan, wasis uga tansah ngati-ati (cermat, taliti lan sapanunggal) nalika lagi nandhang pacobaning urip.

"kocap ing lakon iki sing jumeneng dadi ratu Prabu Hayamwuruk. Raja iki kawentar ambeg wicaksana anggone ngereh praja, nganti rakyat padha makmur suyut lan ngabhekti." (DKB, 2007:1/2)

(2) Precaya marang andhahan

"nampa nawala kuwi Patih Nambi gage munjuk marang Sang Prabu Hayamwuruk, nyuwun palilah arep ngendhingi lan ngusadan kaluwargane sing lagi nandhang lara ing Lumajang. pirsawala lan maos surasane, Prabu Hayamwuruk maringi palilah marang Sang Patih.

(3) Ora gampang diapusi

"heh, Badra. Kowe aja tumbakcucukan adu-adu kaya mangkono. Ora becik kelakuanmu" ngendikane Sang Nata kang ora ngandel karo lapurane Badra. (DKB, 2007:4/2)

(4) Grusa-grusu lan wani

Prabu Hayamwuruk minangka manungsa biasa, panjenengane uga nduweni

kaluputan senadyan kaungguhane minangka raja.

"...Prabu Hayamwuruk isih kecanthol ing manahe, kepengin mbuktekake tenan lapuran sing dimireng mau. Sanalika kuwi Sang Prabu kersa ngendika lan tumindak apa-apa. Nepsu dukane mung dipenggali dhewe. Nanging kocapa bengine, kanthi dhedhemitan Prabu Hayamwuruk nyongklang jaran, kanthi sesidheman tedhak ijen menyang Lumajang, kepengin mbuktekake laurane para kawulane. Ora marem yen ora nyekseni piyambak." (DKB, 2007:5/5)

2) Patih Nambi

Patih Nambi kadhapuk salah siji pepatih sing diduweni praja Majapait nalika Prabu Hayamwuruk jumeneng nata. Ewa semana Patih Nambi isih diwenehi kalodhangan kanggo melu mangun praja Majapait, senadyan dheweke sering ngupaya culika marang kawula alit. Nganti nuwuhake rasa sing kurang mranani penggalih miturut kawula alit. Sedyane Patih Nambi ora rumangsa luput marang kahanane. Saperangan tumindak sing diingati dening para kawula alit ngenani Patih Nambi yaiku:

(1) Kejem

Kejem minangka tumindak sing bisa dilakoni dening manungsa. Tumindak kejam ditujokake marang wong liya. Kaya saperangan pethikan sing kagambar sajrone crita rakyat.

"krungu rerasane kawula, Nambi lapur marang Sang Prabu Hayamwuruk. para kawula sing konangan tumindak culika dicekel lan kapatrapan paukuman dibui ing pakunjaran. (DKB, 2007:1/3) Adhedhasar pethikan ing ndhuwur genah tumindake Patih Nambi kaya-

kaya ora negesake minangka Patih praja kang Agung. Andung kawigaten, tulung tinulung lan asung pakurmatan.

3) Para Kawula Alit (Badra, Nala, Dhadhap, lan Waru)

Patang kawula alit sing kiprah alane dipandegani sebab tumindak cidra dening Patih Nambi, patang kawula sing kedlarung ditatoni penggalih dening Patih Nambi. Sakabehing kawula kasebut menehi lapuran sing sasuwene wis dironce kanthi rapi, supaya Prabu Hayamwuruk precaya. Sejatine kanggo nglurusake prekara sing dirasakake dening kawula, kuwi kabeh kalebu prekara pribadi. Ananging bisa sumrambah dadi prekara sing nuwuhake pepati.

4) Adipati Aria Widakara Wiraraja

(1) Kurmat marang Liyan

Adipati Aria Widakara Wiraraja, sajrone cerkak iki nduweni kalungguhan minangka pamimpin ing Kadipaten Lumajang.

“ana sesubyan dhahar kembul bojana andrawina antarane Patih Nambi karo Adipati Aria Widakara Wiraraja. Sing dikonangi pancen bojana andrawina, babar pisan ora ana rasa prihatin utawa sungkawa merga anane wong lara.”

Kuasane para pamimpin kaya Adipati, dianggep nduweni kekuatan batin

Sesubyan kaya sing kapacak kasebut nuduhake loman lan kurmate Adipati marang tamu agung.

4.1.4 Latar/ setting

Latar papan

Latar papan yaiku anane ruwang sing bisa didadeake madegke samubarang tumindak dening para paraga. Bisa ing ruwang sing tanpa sekat utawa ing njaba, lan bisa uga nggunaake sekat, lan katutup kayadene omah lan sapiturute.

(1) Kraton Majapait

Minangka punjer saka praja, ala becike saka sakabehing pamimpin dalah kawulane uga kapacak ing wilayah praja. Kaya saperangan andharan sing kapacak ing pethikan ngisor iki:

“krungu rerasane kawula, Nambi lapur marang Sang Prabu Hayamwuruk. Para kawula sing konangan tumindak culika dicekel lan kapatrapan paukuman dibui ing pakunjaran.” (DKB, 2007:1 / 3)

“Nampa nawala kuwi Patih Nambi gage munjuk marang Sang Prabu Hayam Wuruk, nyuwun palilah arep ngendhang lan ngusadani kluwagane sing lagi nandhang lara ing Lumajang. Pirsawala lan maos surasane, Prabu Hayamwuruk maringi palilah marang Sang Patih.” (DKB, 2007: 2/ 1)

(2) Ratan

Papan seting bisa dumadi ing ngendi wae, senadyan papan sing digunaake ora pati nyengkuyung kahanan sing apik. Reoncen apa wae yen ta wis kalaksanan iku mono wigati banget kanggo diandharake. Kaya tuladha pethikan ing ngisor iki, nggunaake seting ing ratan.

“...ngreti yen olehe sambang kulawarga mengko uga diarep-arep nggawa obat kanggo ngusadani sing lara, ing sadalan-dalan Patih Nambi mompar-mampir marang para wong sekti.”

Mula kanggo sapa wae sing arep nindakake kabecikan ora mung merga dibutuhake dening liyan.

Sawise Patih Nambi ngliwati sadalan-dalan tumuju ngetan saka praja Majapait menyang Lumajang, dheweke ora rumangsa yen lagi diindhik dening para andhahane. Kaya pethikan ing ngisor iki:

(3) Kadipaten Lumajang

Lumajang minangka praja sing kalebu pamarintahane Majapait. Madeg Kadipaten ing Kidul Probolinggo, nalika semana kadipaten Lumajang dipimpin dening Sang Nata Adipati Aria Widakara Wiraraja. Ing Kadipaten Lumajang uga papan kulawargane Patih Nambi mapan. Kaya pethikan sing kapacak ing ngisor iki:

“tekane disesubya dening kulawargane.

Apa maneh bareng kaya kang dadi pengarep-arep kulawargane, Patih Nambi nggawa jampi-jampi, kang ndadekake kulawargane sing lara waluya jati. Patih Nambi disubya kanthi sukur bagya lan rename ati.”

Tekane Nambi ing Lumajang pancen wis diantun-antun dening kulawargane. Supaya bisa gage uwal saka lelara sing isih manjing ing salah siji kulawargane Nambi. Pranyata manut kersane Hyang Maha Wenang, saperangan tamba sing digawa dening Nambi ngasilake owah-owahan sing becik. Kulawargane Nambi sing nandhang lelara sehat kaya biasane.

“...Sang Adipati Lumajang Aria Widakara Wiraraja age ngaturi Sang Patih Nambi mampir ing Dalem Kadipaten.”

(4) Benteng Gendhing lan Benteng Pajajaran

Seting papan sing nuduhake bangunan benteng iki biasane dudu perangan sing gedhe saka anane pamarentahan. Amung ana pedhukuhan sing dijaga dening saperangan pasukan lan skalane cilik. Kaya sing bisa dipethik saka andharan ing ngisor iki.

“para prajurit budhal gumuruh saka kedhaton Majapait, nglurug mungsuhe menyang kadhipaten Lumajang, lakune ngetan, ngdul, ngliwati Nguling, Kebonsari, Gendhing lan Pajajaran. Merga kaderenge pakon lan kurang cethane printah, pasukan Majapait mau nyampar nyandhung apa wae sing dikira mungsuhe. Ing Gendhing lan Pajajaran ana benteng sing jinaga dening prajurite, sajak kaya anane wong maju perang, terus wae diserbu dening pasukan Majapait. Ancur kaca sawalang-walang. (DKB, 2007:6/ 4)

(5) Kali Kebonsari

Nalika praja Majapahit isih madeg, anane sarana kali minangka papan lumaku transportasi sing mirunggan, samubarang tumindak isih mbutuhake anane kali, nanging ing pethikan sing kapacak ing ngisor iki saka anane kali sing resik, lan endah bisa dadi seksi bisu sejarah anane campuhe saperangan saka Majapahit lan Kadipaten Lumajang, kaya pethikan ing ngisor iki :

“perang antarane rakyat tlatatah Lumajang nglawan pasukan saka Majapait ing Kebonsari campuh rame banget. Campuhe sing hebat ing saurute sawenehe sing iline lan sungapane ing segara ngliwati Kebonsari. Akeh kurban pepati. Getih kececeran mayat pating nglundhung ing saurute kali.” (DKB, 2007:6-7/ 1)

Anane perang lan nuwuhake pepati ing tlatah Kebonsari, amerga warta sing ora cetha saka para bala senapati Majapait. Ing tahap penyelesaian iki Majapait siap kanthi nyerang Lumajang. Perang dimenangake dening Majapait.

Latar Kahanan Sosial

Latar kahanan sosial sajrone crita yaiku anuju marang kahanan sing dumadi ing masyarakat daerah sing dicritaake kasebut. Tata carane kauripan sosial masyarakat, sing nyakup samubarang prekara sajrone kahanan sing *kompleks*.

(1) mangkel

“ngreti yen sing ngloropake ing pakunjaran kuwi marga wewekane pangarsane dhewe, bareng padha luwar sakapaukumane, para kawula kuwi tetep wae serik atine marang Patih Nambi. Mula ing saben-saben sapatemon, padha rerasan ngrekadaya arep nyingkirake Patih Nambi kang deksiya kuwi.” (DKB, 2007:1-2/4)

(2) Sedhik

Nalika Prabu Hayamwuruk wis ora bisa mbendhung maneh rasa pangrasane, amarga tumindake Patih Nambi sing alaku cidra kaya sing disawang dhewe ing wayah wengi saperangan wektu kepungkur. Kaya sing ana pethikan ngisor iki :

“para prajurit budhal gumuruh saka kedhaton Majapait, nglurug mungsuhe menyang kadhipaten Lumajang. lakune ngetan, ngdul, ngliwati Nguling, Kebonsari, Gendhing lan Pajarakan. Merga kaderenge pakon lan kurang cethane printah, pasukan Majapait mau nyampar nyandhung apa wae sing dikira mungsuhe. Ing Gendhing lan

Pajarakan ana benteng sing jinaga dening prajurite, sajak kaya anane wong maju perang, terus wae diserbu dening pasukan Majapait. Ancur kaca sawalang-walang. (DKB, 2007:6/ 4)”

3) Latar Wektu

Latar wektu nduweni sesambungan kapan dumadine kadadegan-kadadegan sing dicritakake sajrone karya fiksi. Manfaatake unsur sejarah sajrone karya fiksi bakal nyebabake wektu sing dicritaake bisa asifat mligi lan nduweni titikan, uga bisa asifat fungsional. Bab iku ora ngganggu wektu sing liyane, lan tanpa ngurangi unsur crita. Latar wektu ing crita DKB yaiku :

(1) Wengi

Wektu sing nandakake lingsire srengenge ing Kulon, lan anane owahan kahanan dadi peteng sakabehe. Kaya pethikan ing ngisor iki:

“nanging kocapa bengine, kanthi dhedhemitan Prabu Hayamwuruk, nyongklang jaran, kanthi sesidheman tedhak ijen ing Lumajang, kepengin mbuktekake lapurane para kawulane. Ora marem yen ora nyekseni piyambak.” (DKB, 2007:6/1)

(2) Esuk

Kahanan sing padhang njingglang, amarga anane surya sing madhang sajagad raya. Samubarang pakaryan sing salumrahe dilakoni dening manungsa nyata ing wayah esuk. Kaya sing wis diandharake ing pethikan ngisor iki :

“mula patih Nambi mampir menyang dalem kadipaten Lumajang, kaya kang kasebut ing uleman. Ing dina pangihe mertamu, Patih Nambi disesubya kanthi dhaharan bojana andrawina dening Adipati Aria Widakara Wiraraja.”

(DKB, 2007:4-5/1)

4.1.5 Amanat

Amanat yaiku piweling sing migunani tumrap wong sing nduweni pangaribawa, nduweni kalungguhan, utawa wong sing nduweni kaluwihan. Kaya dene wong tuwa, raja, utawa para wasis liyane. Saperangan amanat sajrone crita rakyat iki dibabar ing pethikan ngisor iki:

(1) Kudu Teges

Sabisane ngenani prekara sing dumadi ing Majapait, luwih becik ora dinalar dhewe. Sawijining praja agung, Majapait dikawal dening para wasis, ngelingi Majapait nalika semono wis nduweni sistem pamarentahan jangkep..

“Prabu Hayamwuruk muntab penggalihane midhanget lapurane Dhadhap lan Waru. Kabrangan merga

lungane Patih Nambi menyang Lumajang disebut kadidene api-api, samudana wae. Digandhenge karo lapurane Badra lan Nala sing dhisik, sajak pas banget yen Patih Nambi alaku cidra, arep nglengserake kapraone Sang Nata.” (DKB, 2007:5/ 5)

(2) Aja Gampang Ngapusi Liyan

Tumindak ngapusi pancen bisa ditrapake kanggo kahanan apa wae, ora preduli sapa sing arep diapusi. Paraga sing ngapusi nduweni ancas supaya rekadayane bisa kasil sambung kaya sing dikarepake ing pamikiranane. Kaya pethikan ing ngisor iki.

“Dhuh Gusti! ketiwasan Gusti!. Keparenga matur. Menika ing pendhapa dalem kadipaten Lumajang, kawula dalem Adipati Aria Widakara Wiraraja dalah abdi dalem Patih Nambi, saweg sami pirembagan badhe ngawontenaken kraman, badhe madeg negari piyambak, pethal saking Praja Majapait, Gusti. Ketiwasan!” (DKB, 2007:5)

Pethikan ing ndhuwur minangka upaya sing ditindakake dening para kawula, sing isih serik ati banget marang Patih Nambi. Mula ndayani Prabu Hayamwuruk nganti bisa owah pamikiranane. Ora mbutuhake nalar nanging amung mbutuhake bukti kang nyata.

(3) Aja Adigang-adigung-adiguna

Unen-unen ing ndhuwur ora amung ditindakake ing jaman Majapait. Akeh tuladha ing jaman saiki uga kaya ngono, utamane ing kalangan pamimpin. Kaya pethikan ing ngisor iki :

“Patih Nambi minangka pangreh praja, amarga saking kejeme anggone ngereh andhahane. Sipate sentak lan cengkiling, adigang-adigung-adiguna.” (DKB, 2007:1/3)

Adigang-adigung-adiguna minangka paribasan sing wis kawentar. Akeh tuladha kanggo para mudha, lan samubarang kalangan.

4.2 Analisis Unsur Intrinsik Drama Tari *Geger ing Banger*

4.2.1 Tema

Tema yaiku pamawas, *ide*, utawa bakune pamikiran sajrone karya sastra sing bisa diungkap utawa ora.

1) Tema Mayor

Tema mayor sajrone karya sastra, salumrahe bisa disambungake karo pengalaman sarta kapribaden paraga utama sajrone crita kasebut. Tema sing ana sajrone drama tari *Geger ing Banger* yaiku Politik. Kaandharake ing ngisor iki.

2) Tema Minor

Tema minor sajrone drama tari uga padha dene karo crita rakyat sing dianalisis, anane tema minor minangka panyengkuyung lumakune drama tari. Tema minor ora kalebu perangan sing onjo. Saperangan tema minor antarane yaiku :

kaprawiran; trampil gladhen bela dhiri; Manut marang prentah; Tresna marang praja

Patang pambageyan tema minor sajrone drama tari iki bisa ngasilake crita ngenani dumadine kali banger kanthi cara obahing awak, ditambahi swara gamelan lan lelagon dhaerah. Kanggo bisa nambahi cethane kadadeyan.

4.2.2 Alur

(1) Tahap Perkenalan

Sajrone tahap perkenalan drama tari GIB diandharake kahanan sing ana ing jaman saiki. Alur sajrone drama tari GIB nggunakake alur mundur, ana pacaturan uga ana gegambaran ngobah-obahake awak, supaya para panonton paham kepriye maksud mula bukane drama tari GIB kasebut. Iringan nggunakake gamelan jangkep, laras slendro kanthi gaya pendhalungan Probolinggo.

Gambar 1

Penari ombak kang nyekel kain awarna biru, nggambarake kahanan banyu kali Banger.

Bab kaloro sajrone tahap perkenalan yaiku anane para miyasa mina sing dumadakan teka nunggang prau, gambar 1 lan gambar 2 dumadi ing menit ka 3:25 saka dawane drama tari.

Kacarita ing pingir kali ana saperangan warga, sing nggunakake papan umum kasebut kanggo keperluan padinan satengahing urip ing bebrayan. Kapacak ing gambar lan pethikan ngisor iki.

Gambar 2

Para remaja putri sing arepe umbah-ubah, cecaturan sakanan.

"se raddin parabenna, alakoh sa sa sa

*ajelana dek penggir songai kebhi akancaa
agejekna ekedhing dheri jeuh
soarana engak aeng jernih dhek sokonah
guk laguk padhe dheteng
ekejungagih rengsareng perabennah
aengah emanaasih bedhenah emasokagi
tambah manis aropanah"*

Tembang ing ndhuwur nggambarake kepriye kahanan sing ditindakake dening remaja putri sing isih prawan, saben dolan gejoekan bareng kancane mono katon guyub rukun srawung. Nalika ing kali, para remaja kasebut ora amung umbah-ubah nanging uga crita marang kancane. Negesake jiwa kang isih seger, isih timur sing diduweni para mudha kasebut.

Gambar 3

para prajurit Majapahit gladhen perang lan sing tengen prajurit Lumajang lagi gejoekan.

Para senapatine Lumajang nindakake baris banjur gojegan, kaya ing gambar 4. Adhegan iki kapacak ing menit ka 23:00 sajrone dramatis tari GIB. Nggunakake obahing awak sing lucu, ora teges lan serius kaya sing dilakoni dening senapati perange Majapait.

*"eh koen! Sing genah ra! Lek ndhak isa!
Mburi!"*

*"Iho koen sing ndhak genah, mara aku
sing mimpin! Kon pindhah mburi."*

"ayo pindhah-pindhah!"

"prajurit siap?"

Senadyan padha nduweni gegaman, sing ditlispake ing weteng. Nanging dening senapati perang Lumajang ora digunakake kanggo gladhen. Saengga trampil nggunakake gegaman kurang trep. Gaman sing digunakake dening para senapati yaiku arupa arit.

(2) Tahap Konflik

Sabanjure bakal dijlentrehake perangan konflik sing kagambar sajrone drama tari. Kanthi carane piñata tari nggambarake lumantar ekspresi obahing awak lan carane tumindak dening para paraga. Kaya sing kagambar sajrone gambar sing kapethik saka reroncening drama tari.

Gambar 4

rawuhe Patih Nambi ing praja Majapahit

Mula bukane prekara sing kapacak ing praja Majapahit yaiku sawise ngleksanakake gladhen perang dening sakabehe pasukan senapati perang. Pasukan senapati perang dipimpin dening lurah. Titah iki saka rawuhe Patih Nambi ing praja dening Lurah, sawise nuhoni prentah saka Patih Nambi dheweke lan para senapati perang mbacutake gladhen perang.

*"ana prentah, nglatih prajurit lumajang
kanggo ngadhepi prajurit majapait sing
nantang perang."*

Gegambaran kang nyata sajrone pacaturan iki kaya sing kapacak ing ngisor iki:

Gambar 5

(3) Tahap Klimaks

Nalika ngancik ing tahapan klimaks iki, tahapan sing andum babagan dening paraga utama, yaiku patih Nambi. Dheweke ngenteni perangan sing diarep-arep lan dadi pangangene sasuwine iki, yaiku gawe ontran-ontran ing praja Majapait dalah kadipaten cilik sangisore Majapait. Kagambar uga kepriye wujud Nambi, nalika asung warta marang para senapati perang. Ing gambar 25 Sang Patih lagi njlentrehake dene dheweke wis kasil apus-apus marang Majapait, banjur ing gambar sandhinge njlentrehake dene Nambi wis kasil uga apus krama marang Lumajang. digambarake kanthi pethikan pacaturan, lan gambar.

Gambar 6
Patih Nambi kasil ngrekadaya prajurit.

"Hahahahah majapait sudah panas
Lumajang sudah saya hasut."

Patih Nambi ngudarasa arep nggelar adu kalicikan liyane, tumrap Majapahit lan Lumajang. Minangka Patih bab kasebut ora patut dilakoni. Patih mono wis kaanggep pamimpin sajrone praja. Nduweni kalungguhan, nduweni tanggung jawab uga marang rakyat. saliyane iku Sang Patih minangka pejabat, dheweke salumrahe nduweni sikap marang uripe. Sebab iku mono bisa ndayani saka pengalaman lan konsep-konsep sajrone agama. Ing pandome wong Jawa ngenani sikap sing digunakaake kanggo urip asifat menyeluruh, ora ana wewatesan luwih-luwih misahake indhividhu karo lingkungan, golongan, lan jaman.

(4) Tahap Penyelesaian

Kadadeyan sabanjure yaiku tumekane para prajurit Majapait ing tlatah Lumajang.

Gambar 7

Tekane paa prajurit turangga Majapahit ing tapel wates Probolinggo minangka papan palagan campuh klawan Lumajang.

Saka kadohan Patih Nambi sorak, dheweke mongkog marang kekarone. Kanthi alok dene kekarone minangka prajurit kang ora nduweni pamikiran. Gampang diapusi liyan. Kaya pethikan lan gambar ing ngisor iki :

Gambar 8

campuhe Lumajang lan Majapahit ing tapel wates Probolinggo.

Samburine para prajurit, dheweke ngguyu kanthi sora, ora nduweni ati lan amung alok. Pranyata sejatine sing ndadekake pokal kang kurang

trep marang prajurit kekarone yaiku saka prentah sing diwedhar dening Nambi dhewe.

"hahaha Majapait prajurit bodoh
Lumajang prajurit bodhoh
kalian berdua sama saja, mudah sekali
membodhohi kalian
dasar prajurit-prajurit bodhoh!"

4.3 Bandhingan Cita rakyat DKB lan Drama Tari GIB

Bandhingan antarane cita rakyat lan drama tari sajrone panliten iki mujudake saperangan asil, adhedhasar cita kang padha lan sing beda saka sawijining cita tlatah Probolinggo. Perangan iki diandharake saka reriptan kang beda uga.

Tabel 1.1 Pemandhingan Antarane Cita Rakyat lan Drama Tari

No.	Unsur Intrinsik	Cita rakyat <i>Dumadine Kali Banger</i>
1.	Tema	<p>Mayor Tuwuhe paprangan antarane prajurit Majapait lan prajurit kadipaten Lumajang</p> <p>Minor Para andhahan ing praja Majapait sing sengaja anggane nggawe warta kang amung apus-apus marang Prabu</p> <p>Prabu Hayamwuruk sing ora gampang precaya marang warta lan lapuran saka para andhahane.</p> <p>Prabu Hayamwuruk sing nindhakake laku sesidheman ing tanah Lumajang lan ngidini perang marang prajurit perang ing Majapait. Perang sing kalakon ing tanah Wetan, wates antarane Lumajang lan Probolinggo</p>
2.	Alur	Maju
	Pambuka	<p>1) Pambuka (1) Majapait dipimpin dening Hayamwuruk kang ambeg wicaksana ing praja Majapait. (2) Patih Nambi sing ngatonake degsiyane marang Praja Majapait (3) Para andhahan sing</p>

		<p>ora seneng marng tumindake Patih Nambi</p> <p>2) Konflik</p> <p>(1) Para andhana sing nggunakake apus-apus kanggo ndayani Prabu Hayamwuruk</p> <p>(2) Para andhahan sing alaku sesidheman telik sandhi marang tndake Patih Nambi mangetan Probolinggo.</p> <p>(3) Prabu Hayamwuruk kang ora precaya marang lapuran saka para andhahan</p> <p>(4) Prabu Hayamwuruk sing dhedhemitan tindak menyang Kadipaten Lumajang tanpa kawalan.</p> <p>3) Klimaks</p> <p>(1) Prabu Hayamwuruk kang negesake supaya nyerang Lumajang ing wates Lumajang Probolinggo</p> <p>4) Penutup</p> <p>(1) Para prajurit kang alaku nindakake titah sang Prabu budhal mangetan Majapait ngadhepi Lumajang. prajurit Lumajang akeh sing tiwas ing tangan prajurit Majapait.</p> <p>(2) Ambu banger tipak jisim sing tiba ing palagan paprangan.</p>	<p>- Kurmat marang pangarsa praja</p> <p>- Alaku cidra</p> <p>Para andhahan</p> <p>- Alaku cidra</p> <p>- Ora bisa diprecaya</p> <p>- Tumindak kadurakan</p> <p>- Ora kurmat maang negarane</p>
	4.	Setting	<p>Praja Majapait</p> <p>Dhampar kencana</p> <p>Papan gladhen perang Lumajang</p> <p>Dalan antarane Majapait Probolinggo</p> <p>Ndalem dhukun-dhukun sekti</p> <p>Omahe kulawargane Nambi</p> <p>Kadipaten Lumajang</p> <p>Wates campuhe Paprangan Probolinggo Lumajang</p> <p>Benteng</p> <p>wayah esuk wayah wengi</p>
	5.	Amanat	<p>Aja adigang adigung adiguna</p> <p>Ora grusa grusu</p>
3	Paraga lan Pamaragan	<p>Paraga utama</p> <p>Prabu Hayamwuruk</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wicaksana - Ora gampang nesu - Ora gampang precaya marang liyan - Tanggung jawab - Grusa grusu <p>Paraga</p> <p>Patih Nambi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kejem - Kurmat marang kulawarga 	<p>Drama Tari Geger ing Banger</p> <p>Mayor</p> <p>Tuwuhe paprangan antarane prajurit Majapait lan prajurit Lumajang</p> <p>Minor</p> <p>Prajurit Majapait sing trampil gladhen ing praja Majapait.</p> <p>Patih Nambi minangka dhalang saka ananae campuh perang Majapait lan Lumajang</p> <p>Prajurit lan pamimpin Lumajang sing ogah-ogahan anggone gladhen perang. Prajurit Lumajang sing seneng gojekan</p> <p>Mundur</p> <p>1) Pambuka</p> <p>(1) para nelayan sing nyritaake mulabukane anane kali banger marang para warga sing sabendinane makarya aneng kali Banger</p> <p>(2) prajurit Majapait sing trampil gladhen perang ing samubarang wektu tanpa anane utusan. Gladhen kasebut</p>

minangka kagiyatan rutin.
(3) Rawuhe Patih Nambi kanggo nuwuhake rasa kang makantar kantar marang prajurit Majapait kanggo perang mungsuh Lumajang. warta kasebut saka Prabu.
(4) Kahanan ing tanah Lumajang sing lumrah
(5) Prajurit tanah Lumajang sing ora sepira kulina gladhen perang kaya dene sing diandharake dening prajurit Majapait. Ateges prajurit Lumajang seneng gojegan.
(6) Prajurit Kumajang sing nggegulang katrampilan perang.
(7) Patih Nambi duka marang prajurit Lumajang, banjur saya makanar-kantar ngandharake prajurit Majapait sing arep teka nggempur tanah Lumajang ing wates.
(8) Campuhe perang ing wates Lumajang Probolinggo, ndadekake akehe jisim saka pepadane para prajurit Lumajang ing tangan prajurit Majapait.
(9) Para miyasa mina sing nelangsa lan mangkel marang prajurit Majapait.
(10) Para miyasa mina sing menahi aran Banger ing papan campuhe paprangan.
Paraga Utama Patih Nambi
- Grusa grusu
- nindakake kadurakan lan kadurjanan
- licik
- ora nduweni tanggung jawab
paraga pembantu para prajurit Majapait
- manut marang titah
- trampil gladhen perang
- rosa
- niat kang makantar-kantar
prajurit Lumajang
- seneng gojegan
- ora nduweni kurmat
- kurang trampil anggane ngasah katrampilan perang
Praja Majapait Kadipaten Lumajang Kali Banger Segara cakete Kali Banger Papan campuhe perang wates Lumajang lan Probolinggo
Aja gampang precaya marang warta kang kurang cetha

BAB V

PANUTUP

5.1 Dudutan

Crita rakyat lan drama tari nduweni papan kalungguhan kang padha ing jagade sastra, sajrone panliten kanthi cara sastra bandhingan. Andharan crita rakyat kang diugemi dening masyarakat sawijining papan utawa kutha, sebab anane peninggalan crita kaya sing wis kaandharake ing purwaka. Dening pangripta alur crita sajrone crita rakyat digarap kanthi tembung krama inggil, lan kabantu ing pungkasan crita anane kaca kanggo papan tetembungan kang angel sajrone crita.

Alur

Saperangan ing purwakane crita ana pambada, sajrone drama tari nggunakake alur mundur, dene sajrone crita rakyat nggunakake alur maju. Wekasane saka alur ngandharake yen sajrone drama tari kabeh Prajurit Lumajang mati kalebu Lurah. Jisime para prajurit kasebut nganti konangan lan mambu amise uga kewiyak ing sungapan Kali, saengga kali kasebut banger sing dipanggoni dening para misaya mina.

Para misaya ngrasakake kuciwa kang jeru ngerteni kahanan mangkono, sakabehe rumangsa gagal uga kasep ngerteni campuhe Majapahit lan Lumajang. Crita rakyat ing perangan purwaka wiwit nuduhake ontran-ontran, saperangan paragane padha, lan saperangan beda arane. Paraga utama yaiku Patih Nambi, pungkasane crita Patih Nambi minangka sumber prekara kang njalarai para prajurit Majapahit lan prajurit Lumajang nemahi campuh. Sebab anane laku sesidheman saka kawula alit kang serik ati marang Patih Nambi kang dhemen dhegsiya. Para kawula alit banjur sowan menyang Prabu Hayam Wuruk lapuran ngenani tumindake Patih Nambi.

Paraga lan pamaragane

Sajrone crita rakyat paragane yaiku Prabu Hayam Wuruk, Patih Nambi, kawula alit Badran Nala, Dadb lan Waru, Adipati Arya Wiraraja Widakara lan para prajurit Lumajang uga Majapahit. Sajrone drama tari yaiku Patih Nambi, Lurah (pamimpin) para prajurit Lumajang lan Majapahit, Prajurit Lumajang, Prajurit Majapahit.

Seting

Sajrone drama tari seting papan kang digunakake ana ing praja Majapahit, kadipaten Lumajang, Benteng ing tapel wates Gendhing, lan ing ratan. Sajrone drama tari papan kang digunakake ing Majapahit, Kadipaten Lumajang, Kali Banger.

5.2 Pamrayoga

Sajrone panliten iki ora luput saka akehe tetembungan kang winates, isih akeh kliru saha kurang sampurna anggane medar lan njlentrehake saben bab kang kapacak jrone objek panliten. Diajab sawise ana panliten iki, isih akeh panliten liyane kang saguh ngandharake perangan sastra bandhingan, kanthi nggunakake objek panliten liyane. Saka panliti diajab panliti sabanjure nduweni pamikiran kang jembar saengga bisa ngasilake panliten sastra kang gamblang, kasengkuyung kanthi basa kang uga apik.

Jalasuira.

Sariban. 2009. *Teori dan Penerapan Penelitian Sastra*. Surabaya. Lentera Cendikia.

Sedyawati, Edi. 2010. *Budaya Indonesia: Kajian Arkeologi, Seni dan Sejarah*. Jakarta : PT. Raja Grafindo Persada.

Soedrasono, R.M. 1998. *Seni Pertunjukan Indonesia di Era Globalisasi*. Direktorat Jenderal Pendidikan Tinggi Departemen Pendidikan dan Kebudayaan. Jakarta.

KAPUSTAKAN

Amazine.co. kaakses 3 Mei 2016 17:07

Sudaryanto. --. *FUNGSI HAKIKI BAHASA*. Kaakses 17 Desember 2015, 13:49

Danesi, Marcel. 2012. *Pesan, Tanda dan Makna, Buku Teks Dasar Mengenai Semiotika dan Teori Komunikasi*. Yogyakarta. Jalasuira.

Sugiyono. 2013. *Metode Penelitian Kuantitatif Kualitatif dan R&D*. Bandung : Alfabeta.

Departemen Pendidikan dan Kebudayaan. 1984. *Seni Tari*. Jakarta : PT: Darma Karsa Utama.

Sumardjo, Jakob. 1995. *Sastra & Massa*. Bandung : ITB.

Endraswara. 2013. *Metodologi Penelitian Sastra, Epistemologi, Model, Teori, dan Aplikasi*. Jogjakarta : CAPS (Center of Academy Publishing Service).

Suseno, Franz Magnis. 2003. *Etika Jawa Sebuah Analisa Falsafi tentang Kebijakan Hidup Jawa*. Jakarta. PT. Gramedia Pustaka Utama.

Tarigan, Henry Guntur. 2011. *Prinsip-Prinsip Dasar Sastra*. Bandung : Angkasa.

Faruk. 2013. *Pengantar Sosiologi Sastra dari Strukturalisme Genetik sampai Post-Modernisme*. Jogjakarta: Pustaka Pelajar.

Wellek, Warren. 1989. *TEORI KESUSASTRAAN*. Jakarta : PT. Gramedia.

Hutomo, Suripan. 1993. *MERAMBAH MATAHARI Sastra dalam Perbandingan*. Surabaya. Gaya masa.

Heroekoentjoro. 1993. *Sejarah Indonesia Kuno II*. Surabaya. University Press IKIP Surabaya

<https://sastranusantara.wordpress.com/sastra/> kaakses 9 Januari 2016. 5:40

<http://www.seputarpengetahuan.com/2015/03/pengertian-cerpen-menurut-para-ahli-dan.html?m=1>. Kaakses 11 Januari 2016. 5:4

id.m.wikipedia.org kaakses 1 Mei 2016. 7:59

Kartika, Sony. 2007. *ESTETIKA*. Bandung : Rekayasa Sains

KBBI.web.id. kaakses 14 April 2016 14:06

Luxemburg, dkk. 1984. *Pengantar Ilmu Sastra*. Jakarta: PT Gramedia, Anggota IKAPI.

phairha.blogspot.co.id, kaakses 18 April 2016 01:50

Rosidi, Ajip. 1995. *Sastera dan Budaya Kedaerahan dalam Keindonesiaan*. Jakarta. PT. Dunia Pustaka Jaya.

Ryan, Michael. 2011. *Teori Sastra Sebuah Pengantar Praktis*. Yogyakarta :